

prof. dr hab. Elżbieta CZARNY

Kolegium Gospodarki Światowej, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
e-mail: eczary@gmail.com

dr Paweł FOLFAS

Kolegium Gospodarki Światowej, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
e-mail: pfolfa@sgh.waw.pl

prof. dr hab. Jerzy MENKES

Kolegium Gospodarki Światowej, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
e-mail: menkes.jerzy@gmail.com

DOI: 10.15290/ose.2016.04.82.02

PERSPEKTYWY ROZWOJOWE A SYSTEM POLITYCZNO- -GOSPODARCZY. STUDIUM PRZYPADKU WYBRANYCH PAŃSTW EUROPEJSKICH¹

Streszczenie

W artykule poddano analizie związki między systemem polityczno-gospodarczym a możliwościami rozwojowymi państwa. Zastosowano interdyscyplinarne podejście wykorzystujące narzędzia nauk: ekonomicznych, prawnych i politycznych. Zweryfikowano powszechnie przyjmowane założenie będące podstawą transformacji systemowej w Europie Środkowej i Wschodniej, zgodnie z którym spośród gospodarek doganiających względnie lepsze wyniki osiągają gospodarki otwarte, oparte na systemie demokratycznym i gospodarce rynkowej. Jednocześnie posłużono się podstawowymi wskaźnikami makroekonomicznymi w odniesieniu do: Polski, Chorwacji, Białorusi i Serbii. Porównano zmiany ich: PKB, PKB *per capita*, eksportu, bilansów handlowych oraz wielkości napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ). Badaniem objęto okres 2000-2014 (lub 2013 rok). Weryfikacja założenia o dodatniej korelacji pomiędzy wprowadzeniem w życie zasad społeczeństwa demokratycznego, państwa prawa i gospodarki rynkowej a sukcesem gospodarczym na podstawie wybranych danych makroekonomicznych okazała się niemożliwa. W szczególności, jej nieprawdziwość zdają się dowodzić Białoruś i Chorwacja. Można w tym widzieć dowód zawodności tezy lub efekt czynników zakłócających.

Słowa kluczowe: transformacja systemowa, analiza porównawcza, wskaźniki makroekonomiczne

---

¹ Udział E. Czarny i P. Folfasa w projekcie został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki (numer rejestracyjny projektu: 2015/17/B/HS4/02075), zaś udział J. Menkesa został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2013/11/B/HS4/02126.

DEVELOPMENT PROSPECTS AND POLITICAL AND ECONOMIC SYSTEM: A CASE STUDY OF SELECTED EUROPEAN COUNTRIES**Summary**

The author analyzes the relationship between the political and economic system and the development possibilities of a country. An interdisciplinary approach is used, including analytical tools from the fields of economics, law and politics. The author verifies the well-known assumption - lying at the roots of the transition in Central and Eastern Europe, that better results are achieved by open, free-market and democratic countries rather than closed and non-democratic ones. Basic macro indicators, such as GDP, GDP per capita, exports, trade balance and FDI inflows, are used to analyze the economic performance of Poland, Croatia, Belarus and Serbia in the years 2000-2014 (or 2000-2013). However, the verification of the above-mentioned assumption has proved to be impossible due to the macro data illustrating the economic performance of Belarus and Croatia. Therefore, the popular conviction of a positive correlation between economic success and economic openness, free market policies, and democratic principles is either false, or there are some distorting factors.

Key words: transition, comparative analysis, macro indicators

JEL: F63, F68, F14, F23

1. Wstęp

W tym opracowaniu poddano analizie związku między systemem polityczno-społeczno-gospodarczym a możliwościami rozwojowymi państwa. Zastosowano interdyscyplinarne podejście wykorzystujące narzędzia badawcze nauk: ekonomicznych, prawnych i politycznych.

Zweryfikowano powszechnie przyjmowaną tezę będącą podstawą transformacji systemowej w Europie Środkowej i Wschodniej, zgodnie z którą spośród gospodarek doganiających względnie lepsze wyniki osiągają gospodarki otwarte, oparte na systemie demokratycznym i gospodarce rynkowej. Takie gospodarki, lepiej niż zamknięte i oparte na systemie autorytarnym, powinny być w stanie wykorzystywać zarówno własne potencjały, jak i potencjały partnerów gospodarczych (swoje i ich przewagi konkurencyjne) do poprawy efektywności gospodarowania, a w dłuższym okresie do doskonalenia struktury gospodarczej oraz sterowania nią w kierunku gospodarki opartej na wiedzy. Jednocześnie warto zauważyć, że ten typ gospodarek jest również najbardziej narażony na krótko- i średniookresowe straty z powodu międzynarodowych kryzysów gospodarczych, gdyż jego struktura ekonomiczna jest dostosowana do warunków rynku międzynarodowego (światowe ceny, sprzedaż za granicą), które w czasie załamań koniunktury ulegają znacznym i niekorzystnym zmianom [szerzej zob. np.: Czarny, Śledziwska, 2012]. Gospodarki zamknięte, nie czerpiąc porównywalnych korzyści z uczestnictwa w rynku międzynarodowym, inaczej (często słabiej) odczuwają negatywne skutki kryzysów.

Związki między systemem polityczno-społeczno-gospodarczym a możliwościami rozwojowymi państwa zbadano za pomocą podstawowych wskaźników makro- i mikroekonomicznych w odniesieniu do: Polski, Chorwacji, Białorusi i Serbii. Do anali-

zy empirycznej wybrano cztery państwa, które w ostatnim czasie nie doświadczyły zalamań innych niż kryzysy międzynarodowe (np. wojna z Rosją wykluczyła z badania Ukrainę). Dwa państwa z próby potraktowano jako gospodarki rynkowe na odmiennym etapie procesu doganiania gospodarek uprzemysłowionych (takie jak: Polska i Chorwacja). Pozostałe dwa kraje nie stały się otwartymi gospodarkami rynkowymi i nie mają bliskich związków gospodarczych z państwami wysoko rozwiniętymi (takimi jak: Białoruś i Serbia). Całą grupę stanowią państwa postkomunistyczne, których gospodarki można uznać za doganiające. Świadomie nie ograniczono się wyłącznie do nowych państw członkowskich, lecz do próby dobrano państwa spoza Unii Europejskiej.

Porównano: zmiany PKB, PKB *per capita*, eksportu, bilansów handlowych oraz wielkości napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) wybranych państw, badając współwystępowanie zmiennych świadczących o rozwoju gospodarczym i typie systemu polityczno-społeczno-gospodarczego. Ze względu na ograniczone ramy opracowania badanie dotyczyło okresu 2000-2014 (lub 2013 roku, jeśli był to ostatni rok, dla którego były dostępne dane roczne). Analizę trudno jest więc uznać za długookresową. Z objęcia badaniem dłuższego okresu zrezygnowano, gdyż zakres opracowania wymagałby dalszego ograniczenia analizowanych wielkości ekonomicznych. Równocześnie zmierzano do tego, by sprawdzić, czy spodziewane wyniki można potwierdzić za pomocą podstawowych danych makroekonomicznych.

Autorzy tego artykułu wyrażają zarazem wątpliwości, co do jakości danych z poszczególnych państw. W szczególności nie są pewni, czy u podstaw obróbki informacji statystycznych w każdym państwie wykorzystano te same założenia (np. czy przyjęto te same definicje różnych zjawisk gospodarczych, np. bezrobocia). Te zastrzeżenia sformułowano pamiętając o tym, że niedawno informacja statystyczna przekazana do organizacji międzynarodowych przez Grecję okazała się niezgodna z rzeczywistością. Równocześnie te dane były podstawą decyzji o admisji Grecji do strefy euro. To oznacza, że nawet w wysoko rozwiniętym ugrupowaniu integracyjnym, jakim bezsprzecznie jest Unia Europejska, pojawiają się niewiarygodne dane. Tym bardziej mogą one być zafałszowane w krajach słabiej rozwiniętych². Warto mieć na względzie te zastrzeżenia, interpretując dane statystyczne.

Badanie empiryczne poprzedziła analiza przebiegu procesu zmian politycznych zachodzących w państwach należących do próby wybranej przez autorów. Najwięcej uwagi poświęcono przy tym transformacji systemowej i jej skutkom.

2. Białoruś, Chorwacja, Polska i Serbia od realnego socjalizmu do dziś

Ponad ćwierć wieku, jaka upłynęła od upadku komunizmu w Europie i początku transformacji państw byłego „bloku wschodniego”, uprawnia do refleksji nad przebiegiem i efektami rewolucji. Warto zauważyć, że synteza, będąca wynikiem uogólnie-

---

² Podczas konferencji na temat: „Innowacyjność i konkurencyjność międzynarodowa. Nowe wyzwania dla przedsiębiorstw i państwa” (która odbyła się 17 października 2016 roku w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie) podobną uwagę w odniesieniu do danych dotyczących gospodarki chińskiej sformułował B. Eckhardt z kilofńskiego Institut für Weltwirtschaft.

nia wielu obserwacji i prowadząca do sformułowania teorii, oparta jest na względnie subiektywnej ocenie istotności wybranych czynników, a jej weryfikacja nie oznacza potwierdzenia prawdziwości tezy w odniesieniu do każdego przypadku³. Za symboliczny początek rewolucji przyjęto trzy zdarzenia, takie jak: wybory z czerwca 1989 roku w Polsce, obalenie „muru berlińskiego” (w październiku 1989 roku) i „aksamitną rewolucję” w Czechosłowacji (listopad-grudzień 1989 roku). Należy pamiętać zarazem, że żadna rewolucja nie jest aktem jednorazowym, co wiąże się z tym, że przypisana jej cezura o charakterze symbolu odnosi się do języka emocji zbiorowych, nie zaś do opisu stanów faktycznych⁴. O zakwalifikowaniu procesu, określanego mianem „transformacji systemowej”, do kategorii rewolucji decyduje klasyczne utożsamianie rewolucji z podstawową zmianą stosunków społecznych, które są jej wyznacznikiem. Szczególnie znaczenie ma przy tym utrata przez dotychczasową klasę panującą (zwaną „nomenklaturą⁵”) zarówno władzy, jak i własności⁶. Zbadano drogę, którą nikt wcześniej nie szedł, gdyż transformacja systemowa oznaczała przejście do państwa demokracji liberalnej i rządów prawa, od reżimów opierających swoją prawomocność na relacjach zewnętrznych⁷, reżimów negujących demokrację i rządy prawa, a także do gospodarki rynkowej, od tzw. gospodarki centralnie planowanej.

Przy tym autorzy tego artykułu próbowali odpowiedzieć na następujące pytania. Po pierwsze, dlaczego rewolucja w Europie – upadek komunizmu i rozpad „bloku wschodniego” – nie doprowadziły do „końca historii”⁸. Badano zatem, z jakiego powodu nie wszystkie państwa przechodzące transformację systemową zbudowały ustroj demokratyczny respektujący prawa człowieka i podstawowe wolności. Po drugie, zastanawiano się, dlaczego efektem transformacji jest nierównomierny udział

³ Na temat formułowania teorii [zob.: Waltz, 2010].

⁴ Proces rozpadu bloku wschodniego trwał wiele lat i ani nie rozpoczął się, ani nie zakończył w wskazanych momentach, jednak jak „zburzenie Bastylii” jest symbolem rewolucji francuskiej, tak „okrągły stół” i wybory czerwcowe symbolizują upadek komunizmu i koniec PRL-u w Polsce.

⁵ Analiza zjawiska i opisującego go terminu pochodzi od Djilasa [1957].

⁶ Termin rewolucja nie ma ostrych i jednoznacznych konotacji naukowych. Generalnie, rozumie się przez nią istotną zmianę następującą w relatywnie krótkim czasie [szerzej: Wrzosek, 1995, s. 13-45]. Rewolucja jest utożsamiana z użyciem siły oraz odrzuceniem legalizmu i jako taka jest traktowana niechętnie przez „prawicę” i „centrum”, a aprecjonowana przez „lewicę”. Tę niechęć wyraża unikanie terminu rewolucja w nazywaniu upadku „bloku wschodniego” (a także dyktatur w państwach arabskich). Popularne jest posługiwanie się terminem wiosna ludów (wschodnieuropejska bądź arabska). Jednak w opinii autorów, zasadne jest używanie terminu rewolucja i to w węższym znaczeniu, przyporządkowanym mu m.in. przez Baszkiewicza [1981]. Termin ten oznacza zmianę władzy i własności, gdyż rewolucję wyznacza zarówno (rozciągnięta w czasie) erupcja przemocy, delegalizacja i delegitymizacja „starego” państwa, jak i nowe nadanie własności (w przypadku rewolucji Grakchów czy francuskiej właściciele – którzy uzyskali władzę ekonomiczną – chcieli władzy politycznej, a zatem odebrania władzy nieposiadającym własności, czyli dawnej klasie panującej).

⁷ Na przykład w Polsce kolejne ekipy sprawujące władzę pod szyldem Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) podstawą legitymizacji sprawowania władzy uczyniły – z jednej strony – groźbę interwencji Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), z drugiej zaś – zagrożenie granicy zachodniej.

⁸ Termin ten, nawiązując do poglądów Kanta i Hegla, spopularyzował Fukuyama [1996]. Oznacza on proces internalizacji przekonania o: moralnej, etycznej i politycznej wyższości demokracji nad innymi sposobami sprawowania władzy.

w korzyściach z jej przeprowadzenia, co zaprzecza wierze w to, że *przyptyw podniesie wszystkie łodzie* (a rising tide lifts all boats⁹).

2.1. Kryteria doboru grupy

Za przedmiot badania, a w konsekwencji podstawę wniosków, wybrano cztery państwa, tj.: Polskę, Chorwację, Serbię i Białoruś. Są to państwa zwykle niezestawiane w jednej grupie w badaniach nad grupami zamkniętymi. Taki dobór próby wymaga uzasadnienia, którym – z naukowej perspektywy – nie może być ani interesujący charakter danych, ani spektakularny charakter wyboru. Tym, co – w ocenie autorów – decyduje o racjonalności takiego doboru próby są, wbrew narzucającym się ocenom przeciwnym, podobieństwa łączące członków grupy. Chodzi przy tym o podobieństwa istotne ze względu na kluczowy dla badania czynnik, jakim jest „państwo”. Wszystkie cztery kraje do „komunizmu” przeszły bowiem z feudalizmu¹⁰, nie zaś z kapitalizmu. W dodatku żadne z nich – w okresie poprzedzającym komunistyczną dyktaturę – nie było państwem demokracji liberalnej i rządów prawa. Wszystkie budowały swoje aspiracje państwowotwórcze na roszczeniu o realizację prawa do samostanowienia¹¹. Wspólną słabością tych państw były słabość społeczeństwa obywatelskiego i brak społecznej legitymizacji instytucji państwa.

Te państwa wyznaczyły czas likwidacji struktur polityczno-gospodarczo-militarnych w przestrzeni oddzielonej żelazną kurtyną od „Zachodu”. Polska dała początek transformacji i rozpadowi „bloku wschodniego”, z kolei państwowość Serbii zakończył demontaż byłej Jugosławii (Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, SFRJ). Te państwa określiły zarazem ewolucję postaw „Zachodu” wobec rewolucji.

W przypadku Polski, w której wybory parlamentarne z czerwca 1989 roku były początkiem łańcucha zdarzeń, polityka „Zachodu” była reaktywna. Wsparcie dla opozycji demokratycznej oraz sankcje wobec PRL-u można odczytywać raczej jako działania mające na celu osłabianie ZSRR niż wspieranie zmian w Polsce. Jednocześnie nie sposób przecenić wagi przerwania geograficznej ciągłości „bloku wschodniego”, pochodnej przemian w Polsce, dla zmian w Europie i świecie po 1989 roku. Natomiast powstanie Białorusi (w 1990 roku) oznaczało koniec imperium rosyjskiego budowanego od czasów Piotra I i nowy początek Rosji jako nieimperialnego państwa (pow-

⁹ Przekonanie to wyraził Senator (i późniejszy Prezydent USA) J. F. Kennedy 27 września 1960 roku na wiecu w Canton (Ohio) [zob.: Kennedy, 1960].

¹⁰ Trudno przecenić wagę faktu, jakim dla Polski było zniesienie pańszczyzny na ziemiach polskich dopiero w XIX wieku (w 1811 roku w zaborze pruskim, w 1848 roku w zaborze austriackim, w 1862 roku w zaborze rosyjskim). W praktyce pańszczyznę stosowano na ziemiach polskich dłużej, choć została zlikwidowana równoległe z niewolnictwem w USA (zdelegalizowała je XIII poprawka do *Konstytucji* z 1865 roku).

¹¹ Białoruś jako państwo, przed Deklaracją Niepodległości z 27 lipca 1990 roku, istniała od marca 1918 roku do września 1919 roku. Państwowość Serbii została potwierdzona *Traktatem Berlińskim* (w 1878 roku), jednak od początku znajdowała się ona w formułach państw złożonych (najdłużej z Czarnogórą). Obecna państwowość Serbii ma formalny początek w deklaracji parlamentu z czerwca 2006 roku. Wtedy także proklamowano państwowość Czarnogóry. Początki państwowości Czarnogóry można datować na 1855 rok, kiedy uchwalono pierwszą konstytucję.

stała po rozpadzie ZSRR Rosja nie ma atrybutów imperium, jednak mogła również odrzucić imperialny ekspansjonizm). Postawę „Zachodu” wobec rozpadu ZSRR wyznaczała z jednej strony nadzieja na likwidację zagrożenia ze strony agresywnego imperium, z drugiej – co najmniej równie silna – obawa przed skutkami niestabilności w przestrzeni, w której znajdowała się broń masowej zagłady. W czasie głębokiej zapaści gospodarczej nikt zarazem nie zdecydował się na udzielenie Białorusi pomocy finansowej, w zamian za pozostanie poza rosyjską strefą wpływu.

W przypadku Chorwacji polityka „Zachodu” była antycypująca, a można wręcz zaryzykować twierdzenie, że prowokująca. Niemcy (i w konsekwencji Unia Europejska) sprzyjały aspiracjom Chorwacji do niezależności, co bywało odczytywane jako wyraz resentymentów wobec ustaszowskiego Niepodległego Państwa Chorwackiego z lat 1941-45. Można w tym jednak widzieć sprzyjanie rozpadowi SFRJ, czemu początek dało proklamowanie przez Chorwację niepodległości w 1991 roku. Od 2009 roku Chorwacja jest członkiem NATO, zaś do Unii Europejskiej należy od 2013 roku.

Państwowość Serbii w obecnym kształcie terytorialnym sięga 2008 roku, czyli momentu, w którym niepodległość proklamowało Kosowo. Serbia nadal poszukuje tożsamości, będąc w znaczącym stopniu mentalnym kontynuatorem Jugosławii. Można ją uznać za względnie nowoczesną i liberalną w porównaniu z wieloma, innymi państwami byłego „bloku wschodniego”. Autorzy artykułu uważają, że Serbia zapoczątkowała proces rzeczywistej budowy społeczeństwa obywatelskiego wraz z uzyskaniem oficjalnego statusu kandydata do Unii Europejskiej (w 2012 roku).

Inny wymiar okresu od wyborów w czerwcu 1989 roku w Polsce do rozpoczęcia przez Serbię negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską wyznaczyła wiara albo utrata wiary w „koniec historii” i zwycięstwo: demokracji, rządów prawa, praw człowieka i gospodarki rynkowej w konsekwencji upadku komunizmu. O ile ukonstytuowaniu rządu Mazowieckiego towarzyszyła wiara w zwycięstwo: demokracji liberalnej, rządów prawa i praw człowieka w przestrzeni transformacji, o tyle Serbia zapoczątkowała swoją drogę ku strukturom zachodnim wówczas, gdy nadzieje te zostały porzucone. Zaakceptowano bowiem fakt, że nie każde państwo w Europie będzie realizować wspólny (zachodni) system wartości.

Jednocześnie wymienione państwa dzielą fundamentalne różnice. Najważniejsza to istnienie narodu w przypadku Polski i budowanie narodów w pozostałych państwach. Nawet dostrzegając zasadniczą różnicę między „narodem państwowym” w Rzeczypospolitej Obojga Narodów a państwem (wielo)narodowym budowanym po powstaniu niepodległej Polski po I wojnie światowej¹², należy zauważyć wyznacznik: *jakim jest istnienie w porównaniu z tworzeniem narodu. Chorwacja, Serbia i Białoruś stoją przed wyzwaniem, jakim jest konieczność wytworzenia narodu państwowego*¹³. Jest to bowiem warunek

¹² Druga Rzeczpospolita była państwem wielonarodowym, jednak wpływowe grupy społeczne dążyły do zanegowania tego faktu, lansując pogląd, zgodnie z którym państwo polskie jest państwem Polaków i katolików, zaś mniejszości są gośćmi, do których stosunek wyznaczała nagonka, a następnie mord na Prezydencie Narutowiczu. Dopiero Polska Rzeczpospolita Ludowa stała się *de facto* państwem jednonarodowym.

¹³ Skutki braku narodu państwowego dla kraju łatwo jest dostrzec na przykładzie dezintegracji Belgii. Natomiast Walonia, Flandria i Bruksela tworzą państwo federalne, pozbawione społecznego spoiwa.

nieodzowny trwałości państwa. Kolejną różnicę stanowi znacząca obecność instytucji niepodporządkowanych formalnie władzy w Polsce w okresie PRL-u. Chodzi o kościół katolicki i związane z nim ruchy społeczne (Kluby Inteligencji Katolickiej, środowiska Tygodnika Powszechnego i Znak) oraz o silny sektor prywatny w gospodarce (przede wszystkim w rolnictwie, lecz także w rzemiośle).

Była Jugosławie cechowała niezwykła represyjność reżimu, porównywalna wręcz z ZSRR ery Stalina, tyle, że bardziej długotrwała. W byłej Jugosławii istniał zarazem wentyl bezpieczeństwa w postaci półotwartych granic i gospodarki mającej elementy rynkowe. Na Białorusi, jako składowej ZSRR, nie było ani polskiego quasiliberalizmu w życiu społecznym, ani jugosłowiańskiego quasiryunku w gospodarce.

2.2. Wyzwanie instytucji

Transformacji towarzyszyła nie tylko wiara w samoistny „koniec historii”, lecz również dosłowne rozumienie hasła *It's the economy, stupid!*¹⁴. Takie odczytanie hasła pochodzącego z państwa o stabilnej demokracji liberalnej i rządach prawa w młodych demokracjach pozbawionych zinternalizowanych społecznie wartości, norm i instytucji stało się źródłem klęsk, a w najlepszym razie niepowodzeń¹⁵. Wierząc w rynek, zapomniano bowiem o państwie. Zwolennicy transformacji okazali się w tym przypadku podobni do dogmatycznych marksistów uznających, że baza – tzn. gospodarka rynkowa – doprowadzi do wytworzenia nadbudowy, tzn. państwa [na temat tej relacji zob.: Cichoracki, 2012, s. 133-138; Harman, 2007].

Oczywiście nie stało się tak. Zresztą, nic nie przemawiało za realizacją takiego własnego scenariusza. W konsekwencji nie działał pozbawiony państwa (w roli sędziego) rynek i nie powstały instytucje państwa, gdyż ani podmioty gospodarcze, ani beneficjenci transformacji nie czuli potrzeby ich zbudowania. Natomiast na drodze do budowy społeczeństwa obywatelskiego – jedynej siły sprawczej budowy państwa – stała i nadal stoi słabnąca wiara we wspólnotę wartości i niski poziom zaufania¹⁶.

W rezultacie, w europejskiej przestrzeni objętej transformacją pogłębiają się podziały. W Polsce młodej demokracji towarzyszą relikty komunizmu w kulturze politycznej. Białoruś jest postkomunistyczną autokracją. Między nimi lokuje się Serbia, która zaliczyła epizod postkomunistycznej dyktatury. Chorwacja podąża śladami Polski¹⁷. W kulturze politycznej badanych państw jest silnie obecny nacjonalizm nacechowany rasizmem. Ta stratyfikacja odzwierciedla stan rzeczywisty, nie wskazując jego źródeł, których katalog jest jeszcze bardziej kontrowersyjny niż sam fakt istnienia.

---

¹⁴ W kampanii prezydenckiej, w 1992 roku Bill Clinton przedstawił hasło wyrażające pierwszeństwo gospodarki w opozycji do urzędującego prezydenta, zarzucając mu prymat polityki zagranicznej w działalności rządu [zob.: Kelly, 1992].

¹⁵ Skrajny jest przypadek Rosji [zob.: Stiglitz, 2004, s. 127-153].

¹⁶ Fundamentem społeczeństwa obywatelskiego jest kapitał społeczny.

¹⁷ W tej stratyfikacji odwołano się do poglądów Kornaia [2014].

2.3. Aby nadzieje nie okazały się płonne – *It's the democracy, stupid*

Podobnie, jak naiwna okazała się wiara w samospelniającą się transformację, tak nieuzasadniony jest fatalizm. Aby ziściły się nadzieje na trwałość funkcjonującej demokracji i państwa reprezentującego wspólne społeczne wartości w przestrzeni transatlantyckiej, konieczne jest sprzężenie zwrotne między: państwem, rządami prawa, rynkową gospodarką otwartą oraz społeczeństwem obywatelskim¹⁸. Jak brak demokracji i poszanowania praw człowieka wyzwolił ruch, którego efektem był rozpad struktur represyjnych państw na wschód od żelaznej kurtyny, tak demokracja jest warunkiem nieodzownym sukcesu transformacji mierzonego poziomem implementacji praw i wolności człowieka (I i II generacji). Demokracja jest nie tylko wartością znaczącą z punktu widzenia społeczeństw poszczególnych państw, ale w istotny sposób wpływa na stosunki w społeczności międzypaństwowej, co najmniej ograniczając używanie siły w konfliktach między państwami demokratycznymi¹⁹. Ta koncepcja w czasach nam bliskich została przez Friedmana uogólniona do „teorii stosunków międzynarodowych McDonald's” (lub „Dell”). Zgodnie z nią, żadne państwo, w którym jest McDonald's (Dell), nigdy nie zaatakuje innego państwa, w którym jest McDonald's (Dell)²⁰. U podstaw tej teorii (pozornie opartej na różnej od poprzedniej, gdyż nie aksjologicznej, lecz gospodarczej podstawie) legło przekonanie, że miejsce lokalizacji McDonald's (Dell) jest wyrazem zintegrowania z gospodarką globalną, przesądzającym o ekonomicznej nieopłacalności ataku.

Wskazując na znaczenie demokracji, mamy zarazem świadomość, że pluralizm społeczny funkcjonuje z powodzeniem w zwartych społeczeństwach z funkcjonującym społeczeństwem obywatelskim, a więc w „starych” i trwale istniejących państwach. Nie ma jednak pewności, że – konstytutywna dla demokracji – relacja rząd-opozycja w państwach „młodych” (nowo budowanych) i niemających społeczeństwa obywatelskiego nie stanowi egzystencjalnego zagrożenia dla samego bytu takiego państwa.

3. Gospodarka

We fragmencie dotyczącym empirycznego badania gospodarki wyróżnia się trzy części. W pierwszej badano zmiany wielkości produkcji poszczególnych państw mierzone za pomocą PKB, a także zmiany zamożności mieszkańców (PKB *per capita*). W części drugiej skupiono uwagę na udziale czterech badanych państw we współpracy z zagranicą. Posłużyła temu analiza eksportu towarów i usług oraz salda bilansu tej wy-

¹⁸ Szerzej na ten temat napisał Putnam [Putnam i in. 1993, s. 181-186], który uznawał się za kontynuatora myśli Alexisa de Tocqueville'a.

¹⁹ Na ten związek wskazuje Waltz [2000, s. 7]. Nie podważając poglądu, składającego się na fundament amerykańskiej myśli politycznej, również bywa prezentowany ostrożny sceptycyzm odwołujący się do Hamiltona [zob.: Hamilton, 1787].

²⁰ W wersji oryginalnej brzmi ona następująco: *The Dell Theory stipulates: No two countries that are both part of a major global supply chain, like Dell's, will ever fight a war against each other as long as they are both part of the same global supply chain* [zob.: Friedman, 2005, s. 421]. Natomiast odniesienie do McDonald's można znaleźć w: [Friedman, 1999].

miany. Nie ograniczono się do eksportu towarów, uwzględniając specyfikę Chorwacji, która ma dobrze rozwiniętą branżę turystyczną. Ceną za badanie handlu usługami było ograniczenie analizy do lat 2000-2013, ze względu na brak późniejszych danych. Badanie charakterystyki współpracy międzynarodowej prowadzonej przez wybraną grupę państw kończy analiza danych dotyczących napływu do nich bezpośrednich inwestycji zagranicznych.

3.1. Zmiany wielkości produkcji

Badanie PKB i PKB *per capita* rozpoczęto od porównania wartości PKB poszczególnych państw (tabela 1.). Wartości PKB można także uznać za przybliżenia potencjałów gospodarczych tych państw. Analizie poddano PKB w cenach stałych, co umożliwiło uchwycenie zmian wielkości produkcji. W ten sposób uniknięto zakłóceń (różnych w poszczególnych państwach) spowodowanych wpływem zmieniających się cen.

TABELA 1.

Produkt Krajowy Brutto Białorusi, Chorwacji, Polski i Serbii w stałych cenach i kursach walutowych (z 2005 roku) w latach 2000-2014 (w mld USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Białoruś	21,05	22,05	23,15	24,77	27,60	30,21	33,23	36,08	39,78	39,84	42,92	45,30	46,09	46,49	47,23
Chorwacja	36,45	37,71	39,68	41,89	43,60	45,42	47,59	50,04	51,07	47,30	46,49	46,36	45,35	44,92	44,74
Polska	262,99	266,16	270,00	279,62	293,98	304,41	323,26	346,54	360,13	369,62	383,29	401,54	408,61	415,43	429,55
Serbia*	22,47	24,10	25,51	26,23	28,19	29,66	31,14	33,17	35,21	34,41	34,73	35,36	35,18	36,13	35,76

* W latach 2000-2007 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

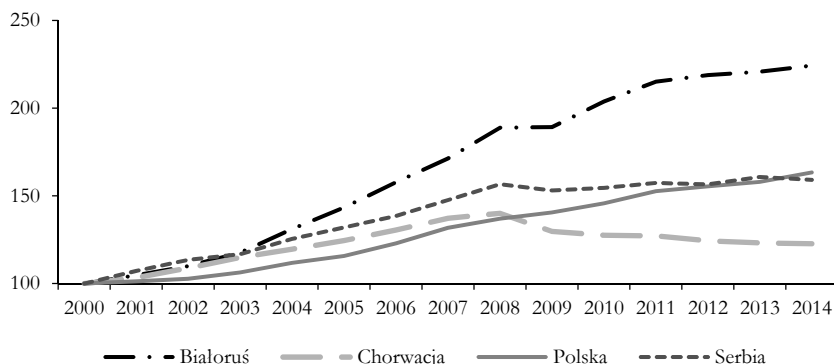
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

Z analizy danych zawartych w tabeli 1. wynika, że w całym okresie badania Białoruś, Chorwacja i Serbia miały dość podobne potencjały gospodarcze, natomiast potencjał Polski był od nich znacznie większy. Zsumowany PKB wymienionych państw był bowiem w 2000 roku prawie 3,3 razy mniejszy od PKB Polski, a w 2014 roku ta różnica była jeszcze większa.

W badanym okresie najbardziej (ponad dwukrotnie) wzrósł PKB Białorusi. W 2000 roku PKB Białorusi stanowił 8% PKB Polski, zaś w 2014 roku już prawie 11%. Był to efekt szybszego wzrostu PKB Białorusi od 2003 roku niż pozostałych państw (rysunek 1.). Jedną z przyczyn dobrej sytuacji gospodarczej Białorusi były preferencje cenowe udzielane przez Rosję przy zakupie surowców energetycznych [Czarny, Menkes, Toporowski, 2009, s. 53]. Kolejną przyczyną był względnie intensywny eksport białoruskich towarów do Rosji [szerzej zob.: Vinokurov, Libman, 2014, s. 353-354]. Jednak nawet te rabaty nie pozwoliły Białorusi utrzymać tempa wzrostu po 2010 roku.

Druga pod względem wielkości wzrostu PKB była Polska. Jej PKB zwiększył się w badanym okresie bardziej niż 1,6-krotnie. Produkt Krajowy Brutto Serbii wzrósł w całym okresie o około 1,5 razy, zaś Chorwacji o około 22%. Dwa ostatnie państwa nie podniosły się po kryzysie rozpoczętym w 2008 roku, stąd Serbia popadła w stagnację, zaś PKB Chorwacji powoli spada.

RYSUNEK 1.
Zmiany PKB Białorusi, Chorwacji, Polski i Serbii w stałych cenach i kursach walutowych (z 2005 roku) w latach 2000-2014, rok 2000=100

* W latach 2000-2007 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

Dodatkowych informacji o potencjalach gospodarczych badanych państw dostarcza analiza ich udziałów w światowym PKB (tabela 2.). W 2014 roku udziały wszystkich państw (poza Chorwacją) były większe niż w 2000 roku. Największy wzrost (0,1 p.p.) zanotowała Polska, mniejszy Białoruś (0,03 p.p.), zaś najmniejszy Serbia (0,01 p.p.).

TABELA 2.
Udziały Białorusi, Chorwacji, Polski i Serbii w światowym PKB w stałych cenach i kursach walutowych (z 2005 roku) w latach 2000-2014 (w %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Białoruś	0,05	0,05	0,05	0,06	0,06	0,06	0,07	0,07	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08
Chorwacja	0,09	0,09	0,09	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,09	0,09	0,09	0,08	0,08	0,08
Polska	0,64	0,64	0,63	0,64	0,65	0,64	0,66	0,68	0,69	0,73	0,72	0,74	0,74	0,73	0,74
Serbia*	0,05	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,07	0,07	0,07	0,07	0,06	0,06	0,06

* W latach 2000-2007 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

Interesujące wnioski wynikają z porównania zmian udziałów PKB poszczególnych państw w światowym produkcie brutto, w kolejnych latach. Tylko w Polsce wzrost udziału trwał mniej więcej przez cały okres badania. Warto zauważyć, że nawet w roku największej zapaści kryzysowej (tzn. w 2009 roku) jej udział zwiększył się o 0,04 p.p.

W przypadku Białorusi cały wzrost udziału w światowym PKB przypadł na okres przedkryzysowy. Od 2008 roku do 2014 roku jej udział nie zmienił się. Oba państwa południowo-wschodnie notowały wzrosty udziałów w światowym PKB przed kryzysem, natomiast w latach 2008-2014 zaobserwowano w nich zarówno wzrosty, jak i spadki.

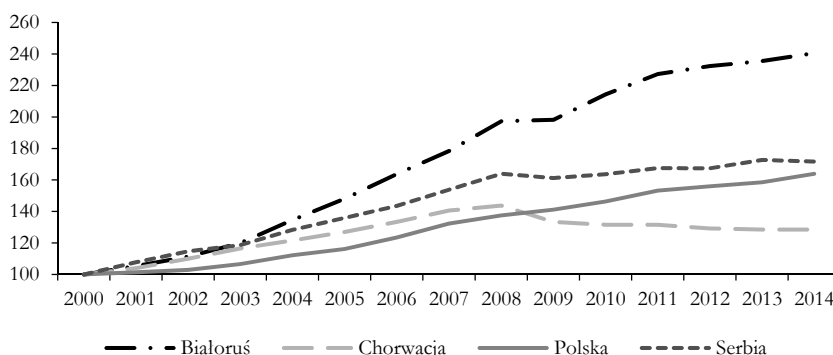
TABELA 3.
PKB *per capita* Białorusi, Chorwacji, Polski i Serbii w stałych cenach i kursach walutowych (z 2005 roku) w latach 2000-2014 (w tys. USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Białoruś	2,11	2,22	2,35	2,53	2,84	3,13	3,45	3,76	4,16	4,18	4,52	4,79	4,90	4,97	5,07
Chorwacja	8,15	8,48	8,97	9,50	9,91	10,35	10,87	11,45	11,71	10,87	10,72	10,72	10,53	10,47	10,47
Polska	6,86	6,95	7,05	7,31	7,69	7,97	8,46	9,07	9,43	9,68	10,03	10,51	10,69	10,87	11,24
Serbia*	2,20	2,37	2,52	2,61	2,82	2,99	3,16	3,38	3,61	3,55	3,60	3,68	3,68	3,80	3,78

* W latach 2000-2007 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

RYSUNEK 2.
Zmiany PKB *per capita* Białorusi, Chorwacji, Polski i Serbii w stałych cenach i kursach walutowych (z 2005 roku) w latach 2000-2014, rok 2000=100

* W latach 2000-2007 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

Nieco inny obraz wylania się z analizy PKB *per capita* (tabela 3.). Na początku badanego okresu mieszkańcy Białorusi i Serbii byli mniej więcej tak samo zamożni i znacznie ubożsi niż mieszkańcy Chorwacji i Polski, które miały – odpowiednio – około 3,9 oraz 3,3 razy wyższy od nich PKB *per capita*. W 2000 roku najbogatsza w próbie była Chorwacja z PKB *per capita* o prawie 16% większym niż druga w rankingu Polska. W badanym okresie PKB *per capita* Białorusi i Polski systematycznie rosły. Nieco inaczej było w przypadku Serbii, której produkt brutto na mieszkańca zanotował niewielki spadek w 2009 roku (rysunek 2.).

Odmierna była sytuacja Chorwacji, której historię można podzielić na dwa etapy: przed kryzysem gospodarczym i po nim. Do 2008 roku jej PKB *per capita* systematycznie rósł, czyniąc ją przez cały ten czas państwem, którego mieszkańcy byli najbogatsi w badanej próbie. Od 2009 roku rozpoczął się regres, w następstwie którego, w 2012 roku, w rankingu prześcignęła ją szybko bogacąca się Polska (rysunek 2.).

Oba państwa, powstałe z rozpadu Jugosławii, radzą więc sobie względnie słabo. W przypadku Chorwacji może to być skutek dostosowań przedakcesyjnych, choć niepokojące jest to, że po wejściu do Unii Europejskiej – pomimo udziału we wspólnej polityce handlowej i związanej z nią liberalizacji handlu – trend spadkowy nie został odwrócony. Jednocześnie trudno uznać za przyczynę osłabienia specyficzną strukturę gospodarki z silnym sektorem usług turystycznych, gdyż – wydaje się, że on raczej korzysta niż traci na akcesji. Obecnie można spodziewać się raczej dynamicznego rozwoju turystyki, gdyż wiele osób (zwłaszcza mieszkańców Unii Europejskiej) woli spędzać urlopy w Europie, obawiając się wyjazdu do – dawniej preferowanej – Afryki Północnej.

TABELA 4.

Relacja (proporcja) PKB *per capita* Białorusi, Chorwacji, Polski i Serbii do światowego PKB *per capita* w stałych cenach i kursach walutowych (z 2005 roku) w latach 2000-2014

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Białoruś	0,32	0,33	0,35	0,37	0,40	0,43	0,46	0,49	0,54	0,56	0,59	0,62	0,62	0,63	0,63
Chorwacja	1,22	1,26	1,32	1,38	1,40	1,43	1,46	1,50	1,52	1,46	1,40	1,38	1,34	1,32	1,30
Polska	1,03	1,03	1,04	1,06	1,09	1,10	1,14	1,18	1,23	1,30	1,31	1,35	1,36	1,37	1,40
Serbia*	0,33	0,35	0,37	0,38	0,40	0,41	0,42	0,44	0,47	0,48	0,47	0,47	0,47	0,48	0,47

* W latach 2000-2007 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

W 2014 roku najbogatsi w próbie byli mieszkańcy Polski, której PKB *per capita* był prawie 3 razy większy niż PKB *per capita* Serbii, natomiast był 2,2 razy większy od PKB *per capita* Białorusi oraz o prawie 7% wyższy niż PKB *per capita* Chorwacji. Zatem Polska radzi więc sobie dobrze w warunkach gospodarki rynkowej i rosnącego zintegrowania z Unią Europejską oraz z całą gospodarką światową. Zarazem dane statystyczne wskazują na sukces gospodarczy Białorusi, której PKB *per capita* zwiększył się w badanych la-

tach 2,4-krotnie, co stanowi rekord w badanej próbie. Jednak nierynkowe – częściowo przynajmniej – źródła tego sukcesu każą widzieć w nim nie tyle dowód siły ekonomicznej Białorusi, ile efekty decyzji politycznych.

Najbardziej (prawie dwukrotnie) zwiększyło się znaczenie Białorusi w światowym PKB, choć udziały PKB wszystkich badanych państw w globalnym produkcie brutto zwiększyły się. Ponownie można zauważyć względną słabość państw pojugosłowiańskich.

3.2. Współpraca gospodarcza z zagranicą

Podobnie, jak w badaniu PKB, także w analizie eksportu towarów i usług porównano *de facto* nieporównywalne. Bowiem tym razem potencjał Polski również był znacznie większy niż wszystkich pozostałych państw z próby łącznie, chociaż różnice były mniejsze niż w przypadku PKB.

TABELA 5.

Eksport towarów i usług Białorusi, Chorwacji, Polski i Serbii (bieżące ceny i kursy walutowe) w latach 2000-2013 (w mld USD)

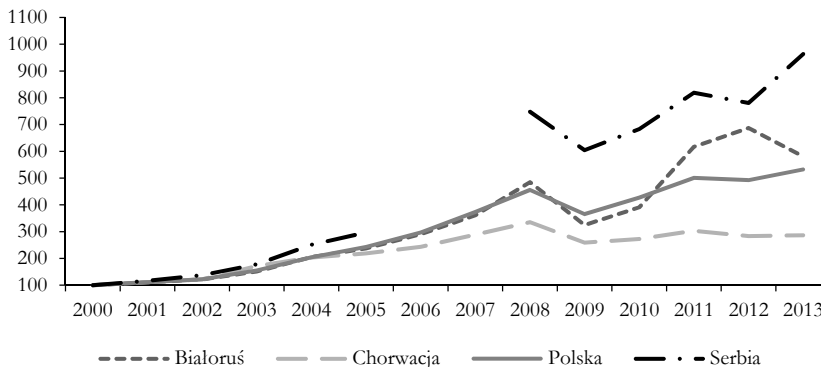
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Białoruś	7,64	8,48	9,31	11,58	15,69	18,18	22,24	27,63	37,06	24,82	29,89	47,16	52,52	44,43
Chorwacja	8,64	9,65	10,59	14,88	17,60	18,94	21,07	25,01	29,02	22,39	23,59	26,26	24,54	24,79
Polska	46,43	51,47	56,66	72,06	94,91	112,81	137,77	173,40	211,56	169,76	198,34	232,44	228,71	247,29
Serbia*	2,11	2,47	2,92	3,77	5,31	6,28	b.d.	b.d.	15,80	12,77	14,44	17,30	16,49	20,35

b.d. – brak danych

* W latach 2000-2005 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

Zatem w 2000 roku eksport towarów i usług z Polski był 2,5 razy większy niż analogiczny eksport z pozostałych trzech państw łącznie (tabela 5.). W 2013 roku ta proporcja wzrosła do 2,7. Ostatnie miejsce pod względem wielkości eksportu towarów i usług zajmowała Serbia, ale w latach 2000-2013 jej eksport wzrósł ponad dziesięciokrotnie (i wykazywał największą dynamikę w całej próbie – rysunek 3.). Białoruś i Polska zanotowały podobne tempa wzrostu eksportu towarów i usług – odpowiednio: 5,8 i 5,3 razy. Stawkę zamknęła Chorwacja z ponad 2 razy wolniejszym wzrostem badanego eksportu niż Białoruś. To oznacza, że także w tym badaniu są widoczne kłopoty gospodarcze Chorwacji.

RYSUNEK 3.**Zmiany w eksporcie towarów i usług Białorusi, Chorwacji, Polski i Serbii (bieżące ceny i kursy walutowe) w latach 2000-2013, rok 2000= 100**

* W latach 2000-2005 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

Zdolności państw do eksportu towarów i usług ujawniła również analiza udziałów ich eksportu w eksporcie globalnym (tabela 6.). W latach 2000-2013 udziały Polski i Białorusi wzrosły prawie dwukrotnie, choć oczywiście wielkości ich udziałów istotnie różniły się. Te dwa państwa nie były jednak rekordzistami, jeśli chodzi o zwiększenie udziału w eksporcie światowym. Pozycję lidera zajęła bowiem Serbia, której udział zwiększył się trzykrotnie.

TABELA 6.**Udziały Białorusi, Chorwacji, Polski i Serbii w światowym eksporcie towarów i usług (bieżące ceny i kursy walutowe) w latach 2000-2013 (w %)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Białoruś	0,10	0,11	0,12	0,12	0,14	0,14	0,15	0,16	0,19	0,16	0,16	0,21	0,23	0,19
Chorwacja	0,11	0,13	0,13	0,16	0,15	0,15	0,14	0,14	0,15	0,14	0,12	0,12	0,11	0,11
Polska	0,58	0,67	0,71	0,77	0,84	0,87	0,93	1,00	1,07	1,07	1,05	1,04	1,01	1,06
Serbia*	0,03	0,03	0,04	0,04	0,05	0,05	b.d.	b.d.	0,08	0,08	0,08	0,08	0,07	0,09

b.d. – brak danych

* W latach 2000-2005 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

Badanie handlu uzupełniono analizą sald bilansów ich handlu towarami i usługami (tabela 7.). Tym razem była widoczna poprawa wyników osiąganych przez Polskę i Chorwację. W pierwszym roku badania i w następnych latach aż do 2009 roku wszystkie państwa (poza Serbią, dla której dane za lata 2006-2007 są niedostępne) notowały deficyty. W 2013 roku oba państwa członkowskie Unii Europejskiej, należące do badanej próby, miały nadwyżki bilansowe. W dodatku Chorwacja była pierwszym państwem z badanej próby, które osiągnęło dodatnie saldo (w 2010 roku). W 2012 roku dołączyła do niej Białoruś, która jednak już po roku znowu miała deficyt (rysunek 4.). Polska uzyskała dodatnie saldo dopiero w 2013 roku, lecz nie tylko ono świadczy o jej niezłej kondycji w handlu międzynarodowym. Dowodzi jej także niewielki, w porównaniu z wcześniejszymi, deficyt z 2012 roku oraz względnie mały (również w porównaniu z innymi państwami z próby) deficyt w roku zapaści światowego handlu (w 2009 roku). Natomiast w 2009 roku i w latach 2011-2012 Polska zanotowała mniejsze deficyty bilansu handlowego niż – znacznie od niej mniejsza – Serbia.

TABELA 7.
Bilanse handlu towarami i usługami Białorusi, Chorwacji, Polski i Serbii
(bieżące ceny i kursy walutowe) w latach 2000-2013 (w mld USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Białoruś	-0,45	-0,51	-0,48	-0,66	-1,50	0,34	-1,53	-2,80	-4,61	-5,53	-7,40	-1,15	2,97	-1,82
Chorwacja	-0,95	-1,16	-2,43	-2,26	-2,51	-2,79	-3,47	-4,37	-5,71	-2,43	0,11	0,17	0,53	0,70
Polska	-10,88	-6,86	-6,45	-5,22	-5,97	-2,39	-6,59	-14,23	-25,39	-2,78	-8,69	-8,41	-0,67	10,06
Serbia*	-1,45	-2,11	-3,16	-3,98	-6,08	-5,33	b.d.	b.d.	-15,11	-9,14	-8,19	-9,64	-8,96	-7,00

b.d. – brak danych

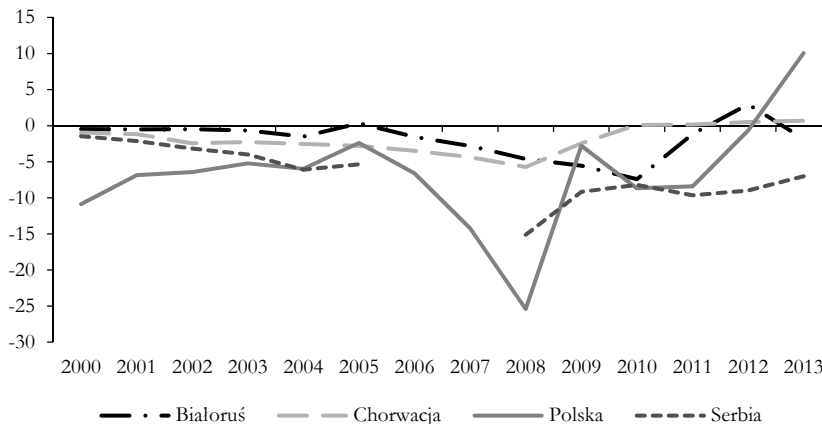
* W latach 2000-2005 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

Dane obejmujące handel są interesujące m.in. dlatego, że przeczą obrazowi sukcesu gospodarczego Białorusi ujawnianego przez informacje o jej gospodarce wewnętrznej. Zarazem dane wykorzystywane w tej części badania są bliższe standardom międzynarodowym ze względu na ujednoczone sposoby gromadzenia danych oraz ceny uzgadniane przez partnerów handlowych lub przez rynek światowy) i – jak można sądzić – mniej podatne na manipulacje.

Ostatnim badaniem związanym z porównywaniem aktywności poszczególnych państw we współpracy międzynarodowej jest analiza strumieni napływających do nich bezpośrednich inwestycji zagranicznych (tabela: 8. i 9.). Ponownie można zauważyć przewagę Polski nad pozostałymi państwami. Strumienie napływających do niej BIZ były we wszystkich latach, poza 2013 rokiem, większe niż suma strumieni BIZ płynących do pozostałych badanych państw. Mimo to wyniki dotyczące rocznych strumieni BIZ trudno jest jednoznacznie interpretować ze względu na duże wahania roczne i brak wyraźnie określonego trendu.

RYSUNEK 4.

Zmiany w bilansach handlu towarami i usługami Białorusi, Chorwacji, Polski i Serbii (bieżące ceny i kursy walutowe) w latach 2000-2013 (w mld USD)

* W latach 2000-2005 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

TABELA 8.

Strumienie BIZ napływających do Białorusi oraz do: Chorwacji, Polski i Serbii (bieżące ceny i kursy walutowe) w latach 2000-2014 (w mld USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Białoruś	0,12	0,10	0,25	0,17	0,16	0,31	0,36	1,81	2,19	1,88	1,39	4,00	1,43	2,23	1,80
Chorwacja	0,99	1,01	0,96	1,79	1,27	1,79	3,29	4,59	5,30	3,08	1,13	1,68	1,45	0,96	3,45
Polska	9,45	5,58	4,03	3,98	12,44	9,72	18,38	21,64	13,86	11,89	12,80	18,26	7,12	0,12	13,88
Serbia*	0,04	0,14	0,45	1,21	0,86	1,77	4,20	4,75	4,51	3,30	2,17	5,48	1,59	2,41	2,20

* W latach 2000-2007 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

W latach 2000-2014 udziały badanych państw w światowych strumieniach napływających BIZ wzrosły. Największy był wzrost udziału Białorusi (15-krotny). Chorwacja zanotowała 4-krotny wzrost udziału, zaś Polska 1,64-krotny. Nie zmienia to faktu, że Polska ma nieustannie (poza 2013 rokiem) największe udziały w napływie BIZ w badanej próbie. Trudno jest badać napływ BIZ do Serbii, dlatego że do 2008 roku dane obliczano dla Serbii i Czarnogóry łącznie. Co więcej, wykazywały one szczególnie duże i różnokierunkowe wahania.

TABELA 9.**Udziały Białorusi, Chorwacji, Polski i Serbii w światowych strumieniach napływających BIZ (bieżące ceny i kursy walutowe) w latach 2000-2014 (w %)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Białoruś	0,01	0,01	0,04	0,03	0,02	0,03	0,03	0,10	0,15	0,16	0,10	0,26	0,10	0,15	0,15
Chorwacja	0,07	0,15	0,16	0,32	0,19	0,19	0,24	0,25	0,36	0,26	0,09	0,11	0,10	0,07	0,28
Polska	0,69	0,82	0,68	0,72	1,82	1,05	1,32	1,16	0,93	1,00	0,96	1,17	0,51	0,01	1,13
Serbia*	0,00	0,02	0,08	0,22	0,13	0,19	0,30	0,25	0,30	0,28	0,16	0,35	0,11	0,16	0,18

* W latach 2000-2007 oszacowane na podstawie danych dla Serbii i Czarnogóry.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).

4. Podsumowanie

Weryfikacja założenia o dodatniej korelacji pomiędzy wprowadzeniem w życie zasad społeczeństwa demokratycznego, państwa prawa i gospodarki rynkowej a sukcesem ekonomicznym na podstawie wybranych danych makroekonomicznych okazała się niemożliwa. W szczególności jej nieprawdziwości zdają się dowodzić Białoruś i Chorwacja. Można w tym widzieć dowód zawodności tezy lub efekt czynników zakłócających.

Zdaniem autorów artykułu, w przypadku Białorusi chodzi nie tylko o sposób definiowania i gromadzenia danych statystycznych, lecz również o ekonomiczne skutki jej specjalnych związków z Rosją. Chodzi o *sui generis* rentę polityczną uzyskiwaną w postaci preferencyjnej ceny ropy naftowej i gazu importowanych na Białoruś i wykorzystywanych w gospodarce, a także reeksportowanych po cenach światowych. Jednocześnie eksport Białorusi, choć względnie niewielki, korzysta z preferencji w handlu z Rosją. Jest sprzedawany za granicę niezgodnie z zasadami swobodnego rynku, ale według reguł gospodarki centralnie sterowanej. Podobnie jest z napływem BIZ, jednak analiza jego struktury geograficznej wykracza poza ramy tego opracowania (Czarny i Menkes [2008] pokazali mechanizmy rządzące napływem rosyjskich inwestycji na Ukrainę w przeszłości). Taki stan rzeczy czyni badanie tym bardziej interesującym oraz wartym rozszerzenia i kontynuacji.

Wkład autorów w powstanie artykułu

prof. dr hab. Elżbieta Czarny – udział w przygotowaniu koncepcji i realizacji całego badania, udział w opracowaniu wyników – 33,3(3)%

dr Paweł Folfas – dominujący udział w przygotowaniu bazy danych i wykonaniu badania empirycznego, udział w opracowaniu wyników – 33,3(3)%

prof. dr hab. Jerzy Menkes – dominujący udział w przygotowaniu analizy transformacji systemowej w badanych państwach, udział w opracowaniu wyników – 33,3(3)%

Literatura

- Baszkiewicz J., 1981, *Wolność, równość, własność: rewolucje burżuazyjne*, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa.
- Cichoracki M., 2012, *Marksovski materializm historyczny – koncepcja związku między bazą a nadbudową oraz prymatu czynników ekonomicznych*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna”, nr 1.
- Czarny E., Menkes J., 2008, *Napływ kapitału bezpośredniego a system polityczno-gospodarczy w krajach słabo rozwiniętych*, „Myśl Ekonomiczna i Prawna”, nr 2.
- Czarny E., Menkes J., Toporowski P., 2009, *Gazprom – threat to Europe?*, „Poznań University of Economics Review”, no. 1.
- Czarny E., Śledziwska K., 2012, *Międzynarodowa współpraca gospodarcza w warunkach kryzysu. Wnioski dla Polski*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Djilas M., 1957, *The New Class: An Analysis of the Communist System*, Harcourt Brace Jovanovich, London.
- Friedman T. L., 2005, *The World is Flat. A Brief History of the Twenty-first Century*, Farrar, Straus and Giroux, New York.
- Friedman T. L., 1999, *The Lexus and the Olive Tree. Understanding Globalization*, Farrar, Straus and Giroux, New York.
- Fukuyama F., 1996, *Koniec historii*, Zysk i S-ka, Poznań.
- Hamilton A., 1787, *Concerning Dangers from Dissensions Between the States*, <http://federalist/6> (data wejścia: 08.11.2016).
- Harman Ch., 2007, *Baza i nadbudowa*, <http://www.filozofia.uw.edu.pl/skfm/publikacje/harman01.pdf> (data wejścia: 08.11.2016).
- Kelly M., 1992, *The 1992 Campaign: The Democrats – Clinton and Bush Compete to Be Champion of Change; Democrat Fights Perceptions of Bush Gain*, <http://www.nytimes.com/1992/10/31/us/1992-campaign-democrats-clinton-bush-compete-be-champion-change-democrat-fights.html> (data wejścia: 08.11.2016).
- Kennedy J. F., 1960, *Remarks of Senator John F. Kennedy*, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=74231> (data wejścia: 08.11.2016).
- Kornai J., 2014, *Threatening Dangers*, <https://hungarianspectrum.wordpress.com/tag/janos-kornai/> (data wejścia: 08.11.2016).
- Putman R. D., Leonardi R., Nonetti R.Y., 1993, *Making Democracy Work. Civic traditions in modern Italy*, Princeton University Press, New Jersey.
- Stiglitz J. E., 2004, *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org/EN/> (data wejścia: 15.06.2016).
- Vinokurov E., Libman A., 2014, *Do economic crises impede or advance regional economic integration in the post-Soviet space?*, „Post-Communist Economies”, no. 3.
- Waltz K. N., 2000, *Structural Realism after the Cold War*, „International Security”, no. 1.
- Waltz K. N., 2010, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa.
- Wrzosek W., 1995, *Losy jednej metafory: „rewolucja”*, [w:] *Historia, kultura, metafora. Narodziny nieklasycznej historiografii*, W. Wrzosek (red.), Wydawnictwo FNP, Wrocław.